

УДК 159.923

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.15>

Клочко Алла Олексіївна,

доктор психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології та здоров'я людини
Білоцерківського національного аграрного університету
ORCID ID: 0000-0001-6631-2638

Скуловатова Олена Вікторівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та здоров'я людини
Білоцерківського національного аграрного університету
ORCID ID: 0000-0003-3606-9459

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОНЕТАРНИХ ПЕРЕКОНАНЬ ПІДЛІТКІВ

AN EMPIRICAL STUDY OF ADOLESCENTS' MONETARY BELIEFS

Трансформаційні процеси в суспільстві, військові дії на території України, а також глобальні соціально-політичні та економічні кризи суттєво впливають на психічний стан особистостей та на економічну поведінку підлітків. Цей вплив вимагає наукового вивчення різних типів монетарних переконань у підлітків. У статті представлено результати емпіричного дослідження психологічних особливостей монетарних переконань підлітків. Констатовано, що значна кількість респондентів характеризуються домінуванням таким монетарним атитюдом, як-от: «Негативні емоції щодо грошей», «Терапевтична функція грошей» та «Тривожність через гроші». Для особистостей з домінантним монетарним атитюдом «Негативні емоції щодо грошей» характерні схильність цінувати традиції, віра у справедливість у світі та впевненість у тому, що інші люди мають певні обов'язки щодо самих респондентів або до навколишніх загалом. Для респондентів з домінантним монетарним атитюдом «Терапевтична функція грошей» властиві бажання отримувати задоволення від життя та спрямованість на досягнення успіху. Для учасників-підлітків із домінантним монетарним атитюдом «Тривожність через гроші» притаманні схильність до комфортності та катастрофізації різних ситуацій. Досліджено, що в структурі цих шкал домінує афективний компонент, який указує на стихійність процесу формування економічної культури підлітків, недостатній рівень розвитку когнітивного та конативного компонентів, що, як наслідок, негативно впливає на процес економічної культури. Дослідження підкреслює необхідність розробки спеціальних програм для підлітків, спрямованих на формування фінансової грамотності та підтримку психологічного благополуччя в умовах складних соціально-економічних реалій.

Ключові слова: економічна культура, гроші, монетарні атитюди, особистість, підліток.

Transformation processes in society, military operations on the territory of Ukraine, as well as global socio-political and economic crises have a significant impact on the mental state of individuals and on the economic behaviour of adolescents. This impact requires a scientific study of different types of monetary beliefs among adolescents. The article presents the results of an empirical study of the psychological characteristics of adolescents' monetary beliefs. It is stated that a significant number of respondents are characterised by the dominance of such monetary attitudes as "Negative emotions towards money", "Therapeutic function of money" and "Anxiety about money". Individuals with the dominant monetary attribute "Negative emotions towards money" are characterised by a tendency to value traditions, a belief in justice in the world, and a belief that other people have certain responsibilities towards themselves or others in general. Respondents with the dominant monetary attitude "Therapeutic function of money" are characterised by a desire to enjoy life and a focus on achieving success. For adolescent participants with the dominant monetary attribute "Anxiety over money", a tendency to comfort and catastrophising of various situations is inherent. It has been found that the structure of these scales is dominated by the affective component, which indicates the spontaneity of the process of forming the economic culture of adolescents, the insufficient level of development of the cognitive and conative components, which, as a result, negatively affects the process of economic culture. The study emphasises the need to develop special programmes for adolescents aimed at developing financial literacy and supporting psychological well-being in the face of difficult socio-economic realities.

Key words: economic culture, money, monetary attitudes, personality, adolescent.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві гроші та матеріальні цінності відіграють величезну роль. І саме підлітковий вік є сенситив-

ним періодом для формування ставлення до грошей, оскільки в цей період відбувається становлення системи цінностей та життєвих орієнтацій

особистості. Наявність у підлітків деструктивних установок щодо грошей може негативно позначатися на їхній соціалізації життєвих перспективах, адже власне ціннісно-смыслова сфера визначає шлях особистості в житті, а також її цілі та прагнення, тому вивчення особливостей монетарних атитюдів саме в підлітків є актуальним.

Метою даного дослідження є проаналізувати прояви монетарних атитюдів у підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання економічної культури в умовах ринкових відносин посідає чільне місце в перспективах розвитку сімейного виховання. Значна увага в останні роки приділяється вивченню проблеми психології грошей [5–7; 9], зокрема, ставлення особистості до грошей [1; 2; 8], особливості поведінки людей, які виявляються в зв'язку зі ставленням до грошей [3; 4].

Для емпіричного дослідження було обрано опитувальник виміру монетарних атитюдів (Б. І Т. Клонц в адаптації Д. Баязитової та Т. Лапшової) [7], спрямований на вивчення схильності підлітків до уникнення грошей, уявлення про гроші як відповідник високого статусу, поклоніння грошам, занепокоєності грошима.

Дослідження особливостей монетарних атитюдів особистості здійснено за допомогою опитувальника «Ставлення молоді до грошей» (Фернам А. В адаптації М. Семенова) [7]. Даний опитувальник є найбільш доцільним для нашого дослідження, оскільки в ньому враховано вікові особливості підліткового періоду та можливість успішної психометричної перевірки.

Обробка результатів здійснювалась методами математичної статистики.

Дослідження монетарних атитюдів підлітків здійснювалося за участю 144 підлітків Київського регіону. За віковим складом учасники опитування

були розподілені так: 14 років – 26,4%, 15 років – 45,8%, 16 років – 26,4%, 17 років – 1,4%. Серед опитаних підлітків було 41,0% чоловічої статі та 59,0% жіночої.

Результати дослідження за опитувальником виміру монетарних атитюдів (Б. І Т. Клонц в адаптації Д.А. Баязитової та Т.О. Лапшової) представлені на рис. 1, 2, 3, 4.

Отже, ми бачимо на рис.1, що більшість респондентів, а саме 70,3%, входять у норму за шкалою «Уникнення грошей». Це говорить про те, що вони адекватно ставляться до грошей, бажають ними користуватися та не обмежують себе у покупках.

23,6% респондентів отримали результати нижчі за норми. Таким особистостям взагалі не властива позиція типу «гроші – це зло» або «багаті – це люди жадібні» і т.д., тобто вони сприймають гроші позитивно та вважають себе достойними них. І лише 6,1% вибірки властиві результати, що є вищими за норму. Отже, ці респонденти завжди намагаються триматися подалі від грошей, можуть зневажати особистостей, які прагнуть збагатитися, адже в їхній картині світу хорошу людину матеріальні блага цікавити не повинні.

Також ми можемо визначити за рис. 2, що для 68,3% досліджуваних характерні результати, які відповідають нормі за шкалою «Гроші як статус». Такі особистості не вирізняються крайнощами в поглядах, тож вони припускають, що гроші можуть вирішити багато проблем і визначити рівень успішності людини тощо, але все ж намагаються оцінити окрему ситуацію, а не одразу робити висновки.

6,2% респондентів отримали результати, які нижчі за норму, а отже, вони зовсім не згодні з тим, що фінансове становище визначає статус людини в суспільстві і що кількість грошей

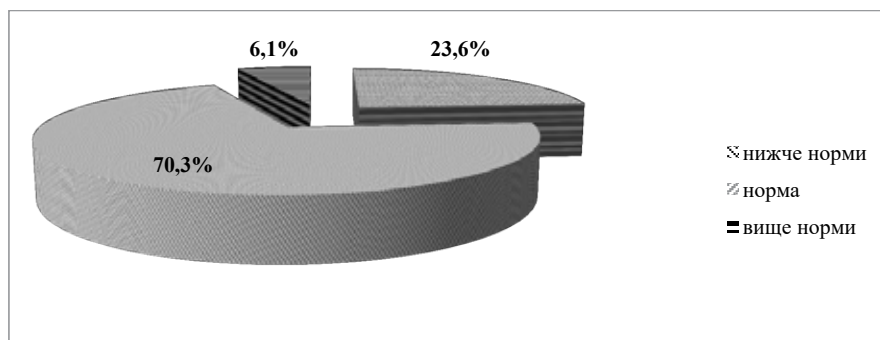


Рис. 1. Рівні вираженості показника «Уникнення грошей» монетарних атитюдів респондентів (у % від загальної кількості опитаних)

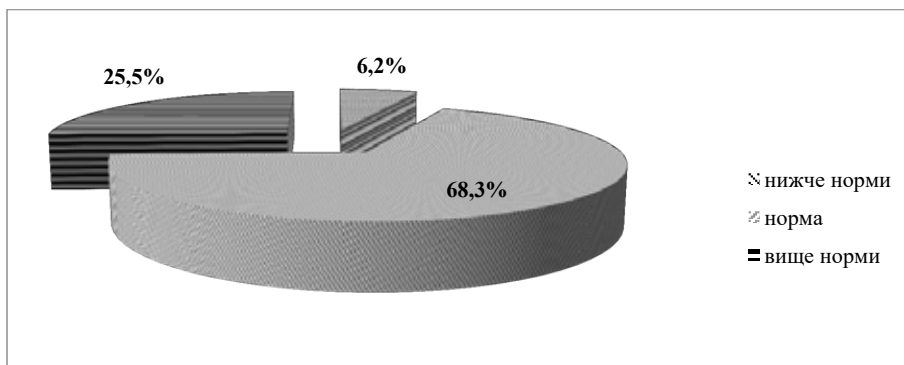


Рис. 2. Рівні вираженості показника «Гроші як статус» монетарних атитюдів респондентів (у % від загальної кількості опитаних)

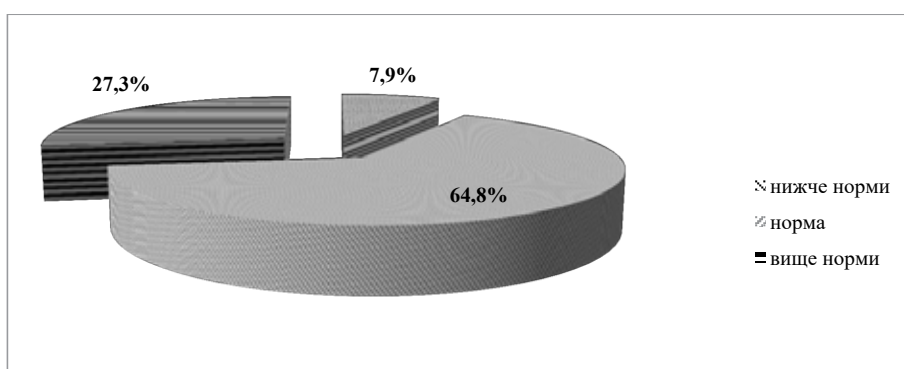


Рис. 3. Рівні вираженості показника «Поклоніння грошам» монетарних атитюдів респондентів (у % від загальної кількості опитаних)

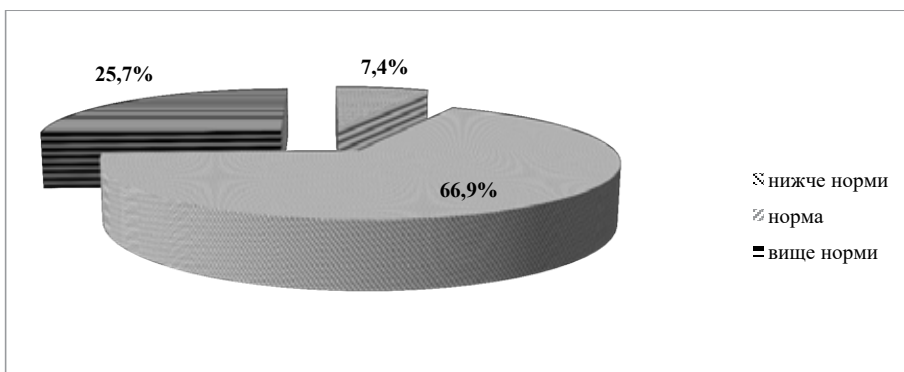


Рис. 4. Рівні вираженості показника «Пильність щодо грошей» монетарних атитюдів респондентів (у % від загальної кількості опитаних)

є головним фактором для визначення задоволеності своїм життям. Результати 25,5% вибірки виявилися вищими за норму, тож такі підлітки вважають, що фінансове становище особистості дозволяє роботи висновки про її значимість у суспільстві, вони впевнені, гроші – це ключ для «відкриття будь-яких дверей».

За шкалою «Поклоніння грошам» (рис. 3) 64,8% респондентів мають середній рівень результатів, що відповідає нормі і характеризує особистості, які цінують гроші та визнають їхню «силу», але ставляться до них без фанатизму, помірковано.

7,9% учасників дослідження мають результати нижчі за норму. Це свідчить про те, що вони можуть

знецінювати важливість і впливовість грошей, для них міцне матеріальне становище не є вкрай важливим. Водночас 27,3% вибірки навпаки отримали високі результати за цією шкалою, адже схильні переоцінювати значимість фінансів, вони впевнені, що всі негаразди можна вирішити, скориставшись своїми матеріальними здобутками, тому надзвичайно прагнуть збільшити свої статки.

За шкалою «Пильність щодо грошей» результати 66,9% респондентів відповідають нормі (рис. 4). Таким індивідам характерне помірне бажання залишати інформацію про своє фінансове становище конфіденційною. А 7,4% учасників вибірки продемонстрували за цим показником низькі результати, тобто вони відкриті для розмов про гроші, не соромляться розповісти про свій дохід та обговорити чужий.

Для 25,7% опитаних характерні високі показники, їхні результати перевищують норму. Такі особистості взагалі не хочуть ділитися інформацією про свій дохід, навіть за необхідності (наприклад, у банку та ін.). Для них запитання про фінанси сприймаються як неввічливість, тож ні свої, ні чужі гроші вони обговорювати та «рахувати» не хочуть.

Узагальнюючи всі вищевказані результати, можемо констатувати, що в структурі цих шкал домінує афективний компонент, який указує на стихійність процесу формування економічної культури підлітків, недостатній рівень розвитку когнітивного та конативного компонентів, що, як наслідок, негативно впливає на процес економічної культури.

Проаналізуємо результати дослідження, отримані за опитувальником вивчення ставлення підлітків до грошей (Фернам А. в адаптації М. Семєнова) (табл. 1).

За шкалою «Позитивне і раціональне відношення до грошей» 2,1% респондентів характеризуються дуже низьким рівнем і 8,9% учасників мають низький рівень, тобто цим особистостям властиве вкрай негативне ставлення до грошей, вони не вбачають необхідності в них та уникають розмов про фінанси.

У 33,3% вибірки було виявлено рівень нижче середнього, що свідчить про часткову негативізацію грошей та невміння ними управляти, також гроші не є досить значимими для таких людей, вони схильні приділяти свою увагу чомусь іншому.

40,8% учасників мають рівень вище середнього за результатами дослідження. Це означає, що вони більш позитивно ставляться до грошей та бережно поведуть себе з ними. 11,5% та 3,4% респондентів характеризуються відповідно високим та дуже високим рівнем. Такі особистості мають раціональне ставлення до фінансів, вони люблять гроші та із задоволенням обговорюють такі теми. Водночас ці респонденти дуже вдало керують своїми фінансами і ведуть їх облік.

За шкалою «Фіксація на грошах» дуже низьким та низьким рівнем характеризуються 1,8% і 13,7% вибірки відповідно. Тобто для них гроші не є важливими, вони не переймаються, на що і скільки коштів витрачають, отже, економність їм також не властива.

31,9% респондентів отримали рівень нижче середнього за цією шкалою. Для таких людей фінанси також не мають високої цінності, проте вони більш переконливі в їхній важливості та намагаються хоча б частково слідкувати за своїми витратами. 43,6% досліджуваних характеризуються рівнем вище середнього, що говорить про їхнє бажання слідкувати за своїм фінансовим становищем, не витрачати гроші на «дрібниці». 7,3% і 1,7% вибірки властива висока/дуже висока фіксація на грошах. Ці індивіди надзвичайно цінують гроші і намагаються витрачати їх тільки за справжньої необхідності.

3,1% респондентів продемонстрували низький рівень за шкалою «Тривожність через гроші», тобто вони не схильні до переживань через значні витрати, майже не слідкують за своїм актуальним фінансовим становищем, часто гроші взагалі не мають для них високої значимості. У 29,6% досліджуваних було виявлено рівень нижче середнього, такі особистості майже не пере-

Таблиця 1

Показники вираженості рівнів ставлення до грошей респондентів (у % від загальної кількості опитаних)

Показники	Рівні					
	дуже низький	низький	нижче середнього	вище середнього	високий	дуже високий
Позитивне і раціональне ставлення до грошей	2,1	8,9	33,3	40,8	11,5	3,4
Фіксація на грошах	1,8	13,7	31,9	43,6	7,3	1,7
Тривожність через гроші	-	3,1	29,6	28,8	32,7	5,8
Негативні емоції щодо грошей	-	3,5	21,1	38,2	29,8	7,4
Терапевтична функція грошей	-	3,8	31,4	48,5	12,8	3,5

ймаються грошима, вони не бажають докладати багато зусиль для матеріального збагачення. Також 28,8% вибірки мають рівень вище середнього за цією шкалою: вони більше переймаються своїми фінансами та намагаються не витратити забагато грошей, які мають велике значення для таких респондентів.

32,7% та 5,8% учасників продемонстрували високий та дуже високий рівень тривожності через гроші, а отже, вони надзвичайно переймаються через фінансові втрати, зациклені на грошах, готові ризикувати, щоб більше заробити та заздрять статкам інших людей.

За шкалою «Негативні емоції щодо грошей» низький рівень мають 3,5% вибірки. Це означає, що вони позитивно ставляться до грошей та раціонально підходять до рішень щодо їх витрат.

21,1% респондентів характеризується рівнем нижче середнього, тобто такі особистості також позитивно (або хоча б нейтрально) ставляться до грошей, але більш підозріло, оскільки розуміють, що фінансового успіху можна досягти за допомогою наполегливої праці.

Рівень вище середнього властивий для 38,2% досліджуваних. Такі індивіди схильні негативізувати гроші, вважають, що велика кількість грошей дістається лише поганим людям (можливо, шляхом злочинів чи обманів) та на підсвідомості бажають гроші уникати.

29,8% і 7,4% вибірки за результатами дослідження отримали високий та дуже високий рівні відповідно. Отже, ці особистості погано ставляться до грошей і вважають, що за допомогою купюр можна маніпулювати іншими, проте, водночас самі схильні відкладати гроші про всяк випадок.

За шкалою «Терапевтична функція грошей» 3,8% респондентів мають низький рівень, а такі люди не схильні надто цінувати грошей, не фокусуються на власних фінансах і не дуже переймаються, якщо їх втрачають.

31,4% учасників дослідження характеризується рівнем нижче середнього, тобто вони також

не сприймають гроші як щось надважливе, навіть у магазинах не часто зосереджуються на цінах продукції, а також ігнорують акції та розпродажі.

Рівень вище середнього властивий для 48,5% вибірки, а це означає, що вони цінують гроші, підкреслюють свої досягнення у фінансовій сфері та часто купують товари під впливом сильних емоцій.

12,8% і 3,5% учасників отримали високий та дуже високий рівні за цією шкалою, тобто вони часто мріють про гроші, які сприймаються як найкращі ліки від усіх негараздів, тому такі особистості відчують себе вільними тоді, коли в них у доступі є багато коштів.

Отже, можна зробити висновок, що більша частина вибірки проявляє рівень нижче/вище середнього майже за всіма шкалами. Винятком став показник «тривожності через гроші», за результатами якого значна кількість респондентів характеризується високим рівнем вираженості. Також слід зазначити, що групові результати не вирізняються яскравою полярністю, адже дуже низькі або дуже високі результати були виявлені лише в невеликій кількості учасників дослідження.

Висновки. Таким чином, трансформаційні процеси в суспільстві, військові дії на території України мають значущий вплив на психіку підлітків, що приводить до формування особливих монетарних уподобань. Економічна поведінка підлітків є чутливою до змін в соціокультурному та економічному середовищі. Зазначений вплив виявляється через зміни у їх монетарних переконаннях, які відображають їх уявлення, цінності та ставлення до грошей. Дослідження підкреслює необхідність подальших вивчень і розвитку програм, спрямованих на фінансову освіту та підтримку психологічного благополуччя підлітків в умовах складних соціально-економічних реалій. Розуміння типів монетарних переконань у цій групі населення стає ключовим елементом вдосконалення стратегій виховання та формування фінансової грамотності серед молоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Власова-Чмерук О., Юдко А. Зв'язок задоволеності життям зі ставленням до грошей у осіб юнацького віку. *Психологія особистості*. 2019. 1 (10). С. 123–128.
2. Гуляєва А.С. Роль системи переконань у житті особистості. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнко. Проблеми сучасної психології*. 2017. № 36. С. 31–40.
3. Зубіашвілі І.К. Психологічні особливості економічного самовизначення старшокласників. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. 2020. 56. С. 30–36.
4. Карамушка Л. М., Ходакевич О. Г. Психологічні особливості ставлення студентської молоді до грошей : монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 200 с.
5. Комарова О.О., Братченко Л.Є. Гроші як чинник соціально-психологічного впливу на людей у сучасному суспільстві. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2019. № 83. С. 125–133.

6. Москаленко В. Сучасні напрямки досліджень в економічній психології. *Соціальна психологія*. 2014. 3(5). С. 3–21.
7. Соціально-психологічні закономірності становлення економічної культури молоді: монографія / В.В.Москаленко, О.В.Лавренко, Н.М.Дембицька, І.К.Зубіашвілі [та ін.]; за ред.. В.В.Москаленко. К. : Педагогічна думка, 2015. 405 с.
8. Шамне А. В. Ставлення до грошей, монетарні установки і цінності сучасної молоді України. *Проблеми сучасної психології*. 2018. 1. С. 189–195.
9. Norvilitis J.M., MacLean M.G. The role of parents in college students' financial behaviors and attitudes. *Journal of Economic Psychology*. 2016. 31. 1. P. 55– 63.